

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

У статті характеризується сучасне становище в теорії та методології історичного краєзнавства, висвітлюються проблеми використання різних підходів до регіональної історії та мікроісторії. Акцентується на нових методологіях, що є в основі дослідницької діяльності та використовують усну народну історію та історію повсякдення.

Ключові слова: історичне краєзнавство, краєзнавча освіта, мікроісторія, теорія та методологія.

Актуальність. Історичне краєзнавство у навчальних планах вищих навчальних закладів відносять до однієї зі спеціальних історичних дисциплін. Воно є такою галуззю історичного знання, яка всебічно вивчає історичний процес певного краю, населеного пункту, життя і діяльності людей та історичних постатей. Як наука історичне краєзнавство постійно виробляє власні методику і техніку історичного дослідження, яка потрібна історичній науці в цілому, а також постійно поповнюється новими конкретними досягненнями краєзнавців.

Стан вивчення проблеми. Понятійно-категоріальний апарат історичного краєзнавства підпорядковується теорії історичного пізнання, тому постійно поповнюється і вдосконалюється надбаннями всіх історичних наук, таким чином збагачуючи власну теорію і практику. Отже, постійно триває вдосконалення теорії і методології історичного краєзнавства та процес творення і запровадження нових понять і категорій, які необхідно знати як шкільному вчителю історії, так і викладачеві вищого навчального закладу. З'являються публікації довідково-інформаційного характеру: енциклопедичні видання і словники-довідники, де автори намагаються врахувати нові теоретико-методологічні підходи. Однак поруч з ними глибшої і докладнішої розробки вимагає історіософська сторона.

Одне з важливих завдань історичного краєзнавства – сформулювати історичне мислення, логіку історичного пізнання та розуміння історичного процесу на конкретних прикладах регіональної, близької учням і студентам історії «Малої батьківщини». На основі конкретних і близьких молоді історичних знань, вона за допомогою історичного мислення матиме можливість оцінювати минуле, зберігати історичний досвід попередніх поколінь і робити прогнози на майбутнє. Цьому сприятимуть регіональні програми курсів та факультативів «Київщинознавство», «Поділезнавство» та інші. Зокрема, з 2005 р. у загальноосвітніх закла-

дах Волинської області управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації запровадило факультативний курс «Волинезнавство» з відповідною програмою, який має викладатись учням впродовж всіх років навчання [1].

Конкретно розглядає проблеми методології історичної науки на рубежі двох століть академік В. Смолій, стаття якого була опублікована в «Освіті України» у 1994 р. У ній він наголошує на необхідності пошуку і використання нових методологічних підходів [2]. За його редакцією виходять збірники «Регіональна історія України» [3], які висвітлюють теоретико-методологічні проблеми регіональної історії, регіоналізму та федералізму в українському аспекті. Цим проблемам, викладанню історії та вдосконалення методології, присвячено чимало конференцій, семінарів, круглих столів (Харків, 1995 [4], Київ, 2005 [5]) і публікацій, які з'явилися в кінці XIX – на початку нового XXI століття.

Л. Винар, В. Косик, С. Кульчицький, Я. Ісаєвич та інші відомі вчені багато уваги приділили новим підходам в історичному пізнанні, виступаючи на III Всесвітньому конгресі українських істориків у Луцьку в 2006 р. [6]. Важливими є погляди істориків-науковців на шкільну історію, на формування підручників, які були висловлені у жовтні 2007 р. на Робочій нараді з моніторингу шкільних підручників історії України, що відбувалася в Українському інституті національної пам'яті [7].

Вклад матеріалу. Наукові проблеми історичного пізнання і теоретичні оцінки, пов'язані з історичним краєзнавством, показують, що конкретна історія краю завжди значно багатша ніж уніфікована історія. Про це навіть свідчать державні, загальноєвропейські чи світові проблеми періодизації. Річ у тому, що із цими періодизаціями ніколи повністю не співпадає конкретна історія краю. Так само історико-просторові уявлення про край свідчать, що межі, розмір краю могли залежати на певних етапах історії від природно-географічних, адміністративно-територіальних, полі-

тико-економічних та інших чинників, а отже це впливало на формування поняття про певну землю, край, регіон (гміна, воєводство, волость, повіт, губернія, район, округа, область тощо).

Тому у формуванні історичного мислення важливе місце займає розуміння історичного, конкретного і паралельного часу, що дає можливість скласти синхроністичні таблиці просторово-хронологічного спрямування, порівнюючи добре відомі події регіону, місцевої історії з подіями в Україні й світі. Історичне мислення дає також можливість представити історичний час як частину тривалості, конкретність, що має точку відліку, поруч з абсолютним, паралельним, уявним і сакральним часом, відрізнити конкретну історію від віртуальної реальності, яка може успішно створюватись сучасними комп'ютерними технологіями.

Просторове і часове розуміння історії краю дає можливість учням і студентам зрозуміти та застосувати один із основоположних принципів історичної науки – принцип історизму. Саме цей принцип визначає логіку історичного мислення та історичного пізнання.

Згаданий курс «Волинезнавство» є необхідним, оскільки у шкільному курсі історії всього 6 уроків виділено у різних класах для вивчення теми «Наш край», яка раніше охоплювала 14 годин. Тому ще більше треба приділяти уваги для вивчення історії краю в ході викладання вітчизняної і всесвітньої історії. Прикладом може служити поняття «Волинь» як об'єкт історичного пізнання для різних етапів історичного розвитку краю, а саме: Волинське князівство, Волинське воєводство, Волинське намісництво, Волинська губернія, Волинська область, які постійно використовуються в історичних дослідженнях, в темах з історії України та всесвітньої історії і тому кожного разу необхідно чітко визначатись в історичному часі, щоб окреслити край як частину історичного простору.

У різні часи поняття Волинь і Полісся, Правобережжя і Подніпров'я, Лівобережжя і Слобожанщина, Поділля і Галичина, Придунав'я і Буковина, Запоріжжя і Таврія та інші мали особливе для кожного часу значення і власну історію. Тому досліднику важливо усвідомлювати часові та просторові межі поняття краю, щоб зрозуміти його внутрішнє життя, зовнішні впливи і зв'язки, коли ці землі були в складі різних держав або адміністративно-територіальних одиниць. Саме тоді більш зрозумілим стане поняття «історична доля» як незворотність історичного процесу.

В історичному краєзнавстві проблеми обліку і виміру часу мають важливе методологічне значення у зв'язку з переведенням дат минулого на сучасне літочислення і необхідністю врахування регіо-

нальних особливостей використання ери і календарів. Прикладом використання історичного часу є всі ери, які знало людство, хоча точка відліку могла бути як справжньою подією, так і вигаданою, але всі вони мали умовне значення. Східні слов'яни використовували у своїй історії переважно дві ери: Візантійську – від створення світу, за якою, якби ми нею користувались, ми б мали тепер 7519 рік, і еру від народження Ісуса Христа, якої триває 2011 рік.

Не вдаючись до подробиць, варто зауважити, що до 1700 р. або до 7208 р. за ерою від створення світу дати записувались кириличними літерами на українських землях, які входили до Київської Русі та Московської держави і арабськими (індійськими) цифрами на землях у складі Речі Посполитої. Для сакрального мистецтва це має значення при локалізації походження історичного джерела. Разом з тим, варто звернути увагу на те, що у Польщі з кінця XVI ст. іконописці, коли і записували дату кирилицею чи цифрами, то користувались ерою від Різдва Христового. У Московській державі, а пізніше у Російській імперії датування кирилицею йшло за Візантійською ерою і цифрове – за християнською. Деякий час, кілька років після реформи літочислення, у документах, як виняток, трапляються записи, датовані хоча і по новому, але за старими правилами, тобто записані кирилицею.

Робота над архівними документами з історії православної та католицької церкви вимагає практичних знань з хронології, які стосуються записів у церковних книгах і документах про народження, хрещення, одруження, смерть тощо. Оскільки православна церква користується і сьогодні юліанським календарем, або «старим стилем», католицька – григоріанським, а громадянське і державне життя у Росії, у складі якої були й українські землі, лише з 1918 р. і у Польщі, до якої також входили українські території, ще з XVI ст., рахунок часу ведеться за григоріанським календарем або за «новим стилем», то потрібно історичні джерела, особливо церковні відомості ретельно перевіряти стосовно використання календарного стилю, щоб не трапилося помилки. Для цього треба використовувати таблицю хронологічних поправок, бо якщо у XVI–XVII ст. розходження між юліанським і григоріанським календарями становило 10 днів, то у XVIII – 11, XIX – 12, XX і XXI ст. – 13 днів. Згадані хронологічні проблеми стосуються Західної України, зокрема Волині, частини якої перебували під владою різних держав з різними календарними системами впродовж XVI – XX століть, коли і відбувалось найбільше змін у хронології.

У контексті власної та світової історії край і люди завжди виступають найбільш конкретно, прив'язано

до суспільного життя і, отже, факти та події історії краю можуть підтвердити або спростувати наслідки деяких узагальнень історичних досліджень. У процесі навчання історія краю найбільш ґрунтовно, таким чином, розкриває поняття історичних пам'яті, свідомості, мислення та історичного досвіду, які необхідно формувати саме у молоді.

Вивчення і врахування різних поглядів, їх розуміння і сприйняття інколи мають значний вплив на подальший розвиток історичних краєзнавчих досліджень, особливо міжлюдських стосунків, які справедливо вважаються народною дипломатією. Ці взаємини між сусідами часто визначають і стосунки між громадянами різних національностей, які проживають поруч і становлять разом населення краю. Особливими джерелами історії культури кожного краю є його традиції, звичаї, побутове життя, розмаїття багатства якого завжди приваблювало дослідників. У цьому багатстві закладено генетичну пам'ять краян, їхній історичний досвід, які є основою історичних пам'яті і свідомості, важливими чинниками демографічного і генетичного виховання, що формують історичне мислення.

Історичне краєзнавство, насичене конкретним матеріалом, допомагає формувати історичне мислення як населення взагалі, так і, особливо, учнівської та студентської молоді. Без знання і розуміння власної історії «малої батьківщини» дуже важко виховувати свідомих громадян – патріотів, формувати історичне та державне мислення, яке обов'язково має враховувати загальнонаціональні традиції та потреби розвитку регіонів, що відмічалось у виступах делегатів на III і IV з'їздах Національної спілки краєзнавців України у 2003 [8] і 2008 [9] роках.

Оскільки по-різному історичний процес, його події можуть впливати на долю держави чи окремого регіону, тому вони і матимуть різні у майбутньому історичні оцінки та формуватимуть різні погляди на історію і на наслідки життя та діяльності людей в краї. Прикладом можуть бути події навколо Першої і Другої світових воєн, їх наслідки, зокрема для України та її сусідів – Польщі, Білорусі, Росії, Румунії, Угорщини, Чехії, Словаччини та інших держав і народів, долі й землі яких переплелись спільними історичними подіями, і які постійно живлять історичну пам'ять. Причому оцінки можуть бути і були з різних позицій: в контексті історії СРСР, державної незалежності чи національної автономії, соціально-політичного чи національно-культурного розвитку народів тощо.

Вивчення і врахування різних наукових історичних поглядів та оцінок, їх розуміння і сприйняття мають значний вплив на подальший розвиток історико-краєзнавчих досліджень. Отже, історичне

краєзнавство завжди збагачувало і збагачує історичну науку, а також, у співставленні із світовою історією, є достатнім полем перевірки загальних і окремих положень теорії і практики історичного пізнання. У свою чергу, воно також використовує нові досягнення історичної науки, що дозволяє підняти історичне краєзнавство на новий рівень, формуючи історичні знання про кожну частинку рідної землі, її людей як важливий чинник національно-культурного розвитку народу, держави і світової цивілізації.

Сьогодні проблеми історичного краєзнавства позначаються великими змінами, які відбулись у зв'язку із здобуттям незалежності та державності України, з появою на карті Європи і світу нових країн та політичних, економічних й інших союзів. XXI століття, у якому посилюються інтеграційні процеси, спонукає людство до вивчення минулого з метою уникнення помилок у майбутньому, яке повинно будуватись на визнанні загальнолюдських цінностей, якими є життя людини і життя цивілізації і які є важливими у використанні будь-якої сучасної методології в історичному пізнанні. В таких умовах спілкування виникає потреба краще пізнати самих себе і своїх сусідів, з якими поєднала історична доля. Особливими для вивчення історичного минулого завжди були і є порубіжні землі, зокрема Волинь, Галичина, Крим, які були або могли бути об'єктом, де виникали конфліктні ситуації між сусідами у минулому.

Історичне краєзнавство і конкретні краєзнавчі дослідження дають можливість сприйняти історичний простір і зрозуміти чим він відрізняється від безмежності. «Мала батьківщина» уособлює певну територію, від якої кожна людина починає своє свідоме життя і розширює власний світогляд, у тому числі в плані практичного освоєння простору, від того, де живе і до того простору, який починає розуміти, включаючи поняття села, міста, області, держави, планети Земля, Всесвіту. Знання про свій край є такими, до яких людина часто повертається впродовж свого життя, оцінюючи і порівнюючи інші краї та землі. Докладно про значення краєзнавства говорить у своїх наукових і публіцистичних працях голова Національної спілки краєзнавців України, академік НАН України Петро Тимофійович Тронько, і саме його праці та ідеї складають теоретичну основу українського історичного краєзнавства [10]. Правління Спілки визначає пріоритетні напрями в дослідницькій діяльності краєзнавців у краєзнавчій освіті та сприяє розвитку краєзнавства у регіонах.

Місцеве краєзнавство завжди і всюди, за різних умов, обережно продовжувало свій поступ до всебічного збереження історичної пам'яті та історичного досвіду через різні форми дослідницької діяльності та накопичення історичних матеріалів на май-

бутне. Це і є один із чинників, який у складних умовах сприяв національно-культурному відродженню і утвердженню державності в Україні, що підкреслює О. Реєнт [11]. Конкретні дати, події, явища, люди завжди були об'єктом сприймання, вивчення, особливо тоді, коли до них можна було «доторкнутись», коли їх можна було перевірити, коли в них можна було пересвідчитись. Бо саме на історико-краєзнавчому матеріалі та праці краєзнавців різних часів, значною мірою, формувались і формуються історичне і державне мислення, національна ідентифікація та самосвідомість майбутніх поколінь.

Важливу роль відіграє історичне краєзнавство у формуванні історичної пам'яті. Як категорія історичного пізнання історична пам'ять зберігає джерела історичного процесу і відтворює історичний досвід суспільства. До історичної пам'яті належить генетична пам'ять поколінь і кожної людини, зокрема, зосереджені в архівах, музеях, бібліотеках та інших державних і приватних зібраннях історичні матеріали, документи, а також – історичні пам'ятки архітектури, мистецтва, традиційно-побутової культури тощо.

Сукупна історична пам'ять зберігає позитивний і негативний досвід, різні факти, події, явища історичного процесу і суспільного життя, фіксовані в джерелах. Власне історична пам'ять забезпечує розуміння наступності поколінь і саме вона свідчить про незворотність та безальтернативність історичного процесу і про необхідність збереження надбань людства як значних, так і всіх інших, від всесвітніх до регіональних, тобто кожного краю, який завжди неповторний і оригінальний. Якщо з одного боку історична пам'ять свідчить про незворотність та безальтернативність історичного процесу, то з іншого – свідчить про те, що в кожній історичній миттєвості, яка називається сучасність, завжди існує альтернатива, що формує історичну долю людей, краю, держави, нації, людства. Існування історичної альтернативи впливає на історичне мислення, зберігаючись певний час в історичній свідомості, і може сприяти появі нових альтернатив.

Учні й студенти, взагалі молодь, яку цікавить історія свого краю, мають зрозуміти, що історична доля складається для кожного регіону і для кожної людини тісно пов'язано з історичною і політичною волею. Історична доля формується за допомогою історичного мислення і за політичною волею, яка переважає історичне мислення завдяки політичному мисленню, яке завжди є частиною історичного. Вони не лише між собою тісно пов'язані, а також одне з них на певному етапі розвитку суспільства може домінувати. В тому і проявляється історична альтернатива, що домінуюче політичне мислення і

політична воля окремих політичних сил та осіб може призвести до обрання історичної долі, яка згодом, може статися, не відповідає не лише історичному мисленню, а й здоровому глузду.

Історичне мислення, спираючись на логіку історичного пізнання, вказує на те, що факти, події і явища минулого, можуть продовжувати існувати в сучасності та зберігатись у майбутньому, що дає можливість певною мірою його прогнозувати і передбачувати. Втім майбутнє не є конкретністю, яку можна ретельно дослідити, але його можна прогнозувати саме на основі вивчення минулого історичного досвіду і тих процесів і тенденцій розвитку, які могли починатись у минулому, зберігатись у сучасності та продовжуватись у майбутньому. Це повинні розуміти учні і студенти, які вивчають історію світу, України і краю. Таким чином послідовність подій і наступність в історичному процесі, наступність поколінь та їх історичний досвід забезпечують формування історичного мислення і є його методологічною спрямованістю.

Отже, завжди існує альтернатива вибору. Але вона пов'язана з миттєвістю в сучасності і в історичному часі є миттєвістю.

В цілому історичне краєзнавство сьогодні представлено двома напрямками: теоретичним і конкретної історії краю, яка також є мікроісторією. Теоретичний аспект історичного краєзнавства стосується світоглядно-методологічних проблем, які не можуть не впливати на вибір дослідників щодо фактів, подій, явищ, джерел і оцінок і на якість викладання історичного краєзнавства та поширення краєзнавчої освіти.

Теорія і методологія історичної науки кожного відрізка часу є одночасно теоретичною і методологічною основою мікроісторії, історико-краєзнавчих досліджень, які в свою чергу, впливають на вдосконалення методів історичних досліджень, на вибір відповідної методології, особливо на межі з іншими і не тільки історичними науками, оскільки краєзнавство, крім історичного включає, географічний, економічний, природничий, мистецький, літературний та інші аспекти.

З позицій ідей А. Тойнбі [12], який відомий створенням методології, в основі якої лежить поняття «достатнього» або «самодостатнього поля історичного дослідження» та К. Яс перса [13], який на основі поняття «осьового часу» (VIII – II ст. до н.е.), ділить історію людства на три періоди, і вважає, що третій період є часом постійної інтеграції людства на основі західноєвропейського суспільства важливо, щоб учні та студенти при вивченні історії краю вміли обрати і обґрунтувати достатнє поле історичного дослідження та могли дослідити і показати інтегрованість краю та його значення для розвитку людства.

У сучасних методологічних підходах до історичного краєзнавства слід звертати увагу на «самодостатність поля історичних досліджень». Це поняття характеризується певними просторовими, часовими, кількісно-проблемними параметрами, а також може стосуватись людських спільнот та окремих історичних постатей. Ось чому необхідно в історичному краєзнавстві чітко визначати межі регіону і часові рамки, обирати тематику завершеного характеру відповідно до параметрів достатності, що допоможе вивчати будь-яку тему досить глибоко і повно.

Методологічні проблеми історичної науки та історичного краєзнавства у вищій школі мають охоплювати також ті питання, які розроблялись у західній історіософії О. Шпенглером [14] і А. Тойнбі [15], К. Поп пером [16] та іншими вченими як альтернатива марксизмові. У К. Поппера важливою методологічною розробкою є критика історизму [17], а у Р. Колінгвуда – поняття і категорії історичного пізнання [18].

Мікроісторія, історія краю, населеного пункту завжди глибша і конкретніша, особлива й багатша за різні історичні узагальнення. Особливо це стосується долі людини, яка стає джерелом, фактом, подією, явищем, важливим для вивчення історичного процесу. Тому сьогодні краєзнавство є ще й тією наукою, на якій найбільше ґрунтується історія повсякдення, що наповнюється змістом традиційної побутової культури, долі людини як історичного джерела. Залучаються до наукового обігу ті джерела людської діяльності, які визначають щоденне життя людей, а тому і тісно пов'язані усною народною історією, з історією повсякдення, яка стає об'єктом уваги дослідників і визначає сьогодні нові методологічні підходи в історичній науці та історичному краєзнавстві.

Усна народна історія, історія повсякдення в історичному пізнанні охоплюють буденне, можливо певною мірою одноманітне, життя всіх сфер суспільства, яке може дати відповідь на взаємини людини і природи, людини і суспільства, людини і людини. А це робить більш конкретним пізнання історичного процесу і його особливостей у кожному регіоні, коли недостатньо документальних свідчень, архівних матеріалів. Цим важливим питанням була присвячена Всеукраїнська наукова конференція «Історія України крізь призму мікроісторії та історії повсякдення» (16 вересня 2010 р.), матеріали якої опубліковані у науковому журналі «Краєзнавство», де представлено важливі теоретичні підходи в історіографії та історичних краєзнавчих дослідженнях О. Удодом [19], В. Бондарем [20] і В. Молчановим [21].

Важливим методологічним підходом в історичних науках є той, що стверджує тенденційний підхід у набутті знань і формуванні історичного мислення. Тенденційність історичного краєзнавства є двосторонньою: об'єктивною і суб'єктивною. Об'єктивність тенденційності пов'язана з тим, що історичний процес як об'єктивна реальність спрямований у майбутнє, а суб'єктивність – полягає в тому, що у пізнанні чільне місце займає людський фактор, який тенденційний залежно від можливостей пізнання і відтворення історичного процесу. Річ у тому, що суб'єктивність історичного пізнання залежить не лише від соціального замовлення і позиції дослідника, а також від недостатності знань про минуле, у яке неможливо повернутись. Отже, методологічна спрямованість історичної освіти визначається тенденційністю історичного пізнання, яка зумовлюється не лише суб'єктивними, а й об'єктивними чинниками. Найважливішим з них є спрямованість історичного процесу в майбутнє, що вказує на незворотність історичного процесу і зумовлює також незворотність історичної долі, в якій важливу роль відіграє людський фактор. Тому методологічні підходи до навчання і виховання молоді на основі мікроісторії та історичного краєзнавства мають бути об'єктом постійної уваги і вдосконалення.

Кожний вчитель і викладач повинен мати власну технологію формування історичного і державного мислення, яка мусить вирізнятись логічно-науковою послідовністю. Глибокий зміст повинні мати історичні знання закладені у певну форму, доступну розумінню, тобто певний апробований практикою алгоритм самостійного, логічного набуття і збереження знань. Варто визначити і окреслити як цілісність, так і структурні елементи форми і вже тоді переходити до аналізу результатів набутих при вивченні історичного явища, події, факту. При формотворенні знань має бути залучено і активізовано психічні властивості учня або студента, можливості всіх видів пам'яті: моторної, слухової, зорової тощо.

Оскільки логічно-наукова структура формування історичного мислення в учнів, студентів має обиратись вчителем, викладачем це означає, що слід визначитись у необхідному обсязі фактичного матеріалу, який має стати базою розвитку здібностей, умінь і навичок самостійної навчальної діяльності кожного учня. З цією метою також визначається необхідний понятійно-категоріальний апарат, який стане інструментом навчально-пізнавальної діяльності. Для кращого розуміння учнями або студентами історичного процесу необхідно визначити обсяг історичного матеріалу кожного заняття, теми, визначити, які включати поняття і категорії, в якій кількості та по-

слідовності. Важливе значення для формування історичного мислення молоді має глобально-історичний матеріал, який треба пов'язувати з місцевою історією. Прикладом може бути вивчення історії світових воєн, які вихором пронесли над Україною та її регіонами у ХХ ст. Втім не лише політична історія, а й історія освіти, культури, науки, економіки, природи тощо має стати важливим аспектом у краєзнавчій освіті та в історичному пізнанні, це важливо тому, що людське, суспільство живе на основі відтворення і збереження досвіду попередніх поколінь.

Однією з конкретних і добре розроблених технологій формотворення знань є та, яка представлена київським вченим-практиком В. Сотніченком у багатьох публікаціях та обговорювалась на Всеукраїнській науковій конференції «Розвиток історичного мислення як засіб формування особистості, її інтелекту та творчих здібностей» в Одесі у 1999 р. [22].

Висновки. У системі гуманітарної та історичної освіти історичне краєзнавство представляє також частину краєзнавчої освіти, яка є важливим аспек-

том навчально-виховної діяльності освітніх закладів, учителів і викладачів. Тому тільки на основі розуміння загальнолюдських цінностей (життя людини і життя цивілізації), слід використовувати історичні знання з таким методологічним підходом, щоб формувати людину загальнолюдської любові та патріота з державним мисленням. Важлива роль історичного краєзнавства, у розумінні правдивості і об'єктивності висвітлення історичного процесу, наскільки про це можна говорити, підтверджується тим, що у радянський час серед краєзнавців у 20 – 30-ті роки репресовано було багато дослідників, вчених, які намагались висвітлювати історичний процес всупереч офіційній ідеології і соціальному замовленню, про що свідчить книга «Репресоване краєзнавство (20 – 30-і роки)» [23]. Отже, вони мали певний вплив на формування історичного мислення, на історичну освіту. Сьогодні саме історична освіта повинна забезпечити інтелектуальний рівень підготовки молоді до життя на основі використання історичного досвіду попередніх поколінь.

Джерела та література

1. Волинезнавство. Програма факультативу для загальноосвітньої школи / Упорядник Г. Бондаренко. – Луцьк: [б .в.], 2005. – 25 с.
2. *Смолій В. А.* Українська історична наука на рубежі ХХІ століття: Проблеми пошуку нових теоретичних та методологічних підходів // Освіта України. – №27. – 1997. – 4 липня.
3. Регіональна історія України: Зб. наук. ст. Вип. 1 / Ред.: В. А. Смолій; Ін-т історії України НАН України. – К., 2007. – 273 с.; Регіональна історія України: зб. наук. ст. Вип. 2 / Ред.: В. Смолій; НАН України. Ін-т історії України, Центр теорет.-методол. пробл. іст. регіоналістики. – К., 2008. – 305 с.
4. Історична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Харків 15–17 листопада 1995 р.). – Харків, 1995.
5. Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології. Матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). – К., 2005. – 108 с.
6. III Міжнародний конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». Луцьк, 17-19 травня 2006 р.: Доповіді та повідомлення: в 3-х т. / Укр. іст. т-во, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки / гол. Ред.: Л. Винар, І. Коцан. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2007–2008. – Т. 1–3.
7. Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України / Упорядкув. і ред. Н.Яковенко. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2008. – 128 с.
8. III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (29–30 жовтня 2003 року). Матеріали та документи. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – С. 27–84.
9. IV з'їзд Національної спілки краєзнавців України (28 жовтня 2008 р.) Матеріали і документи. – Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д. Г., 2009. – С. 48–85.
10. *Тронько П. Т.* Історичне краєзнавство в розбудові суверенної України / Тронько П. Т. // Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи Науковий збірник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – С. 10–19; *Тронько П. Т.* Краєзнавство України: здобутки і проблеми (До III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців) / Тронько П. Т. – К., 2003. – 126 с.
11. *Реєнт О. П.* Проблеми сучасного поступу краєзнавства / Реєнт О. П. // Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи Науковий збірник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – С. 22–25.
12. *Тойнбі А.* Дослідження історії / Тойнбі А. – У 2-х т., т. 1. – К.: Основи, 1995. – С. 14–24.
13. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории / Ясперс К. – М.: Политиздат, 1991. – С. 240–241.
14. *Шпенглер О.* Закат Европы / Шпенглер О. – М.: Мысль, 1993. – Т. 1. – 672 с.; 1998. – Т. 2. – 608 с.
15. *Тойнбі А.* Дослідження історії. – У 2-х т. / Тойнбі А. – К.: Основи, 1995.

16. *Поппер К.* Відкрите суспільство та його вороги / Поппер К. – К. : Основи, 1995. – Т. 1. – 444 с.; Т. 2. – 494 с.
17. *Поппер К.* Злиденність історизму / Поппер К. – К.: Абрис, 1994. – 192 с.
18. *Колінгвуд Р.* Ідея історії / Р. Колінгвуд. – К.: Основи, 1996. – 615 с.
19. *Удод О.* Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії // Краєзнавство. Науковий журнал / Удод О. – 2010. – С. 8–9.
20. *Бондар В.* Повсякденне життя селянства Наддніпрянської України: другої половини XIX – початку XX ст. / Бондар В. // Краєзнавство. Науковий журнал. – 2010. – С. 10–18.
21. *Молчанов В.* Теоретичні підходи дослідження добробуту населення України у XIX – на початку XX ст. / Молчанов В. // Краєзнавство. Науковий журнал. – 2010. – С. 19–28.
22. *Сотніченко В.М.* Методичні засади самостійного навчання / Сотніченко В.М. // Розвиток історичного мислення як засіб формування особистості, її інтелекту та творчих здібностей. Збірник статей. – Одеса, 1999. – С.141–147.
23. Репресоване краєзнавство (20 – 30-і роки). – К. – Хмельницький, 1991. – 480 с., іл.

Геннадій Бондаренко

Теоретические и методологические проблемы исторического краеведения

В статье характеризуется современное состояние в теории и методологии исторического краеведения, освещаются проблемы использования разных подходов к региональной истории и микроистории. Акцентируется на новых методологиях, которые лежат в основе исследовательской деятельности, используют устную народную историю и историю повседневности.

Ключевые слова: историческое краеведение, краеведческое образование, микроистория, теория и методология.

Gennadiy Bondarenko

Theoretical and methodological problems of historical local lore

The article characterized the current state of the theory and methodology of historical ethnography, highlights the problem of using different approaches to regional history and micro-history. Focuses on new methodologies that underpin the research activities using the oral folk history and the history of everyday life.

Key words: local history, natural history education, micro-history, theory and methodology.

УДК 37.016:908

Віктор Прокопчук (м. Кам'янець-Подільський)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА

У статті розкриваються деякі питання теорії і методології сучасного шкільного краєзнавства, зокрема – його предмет, функції, джерела, понятійно-термінологічне поле, види і форми, принципи і методи організації.

Ключові слова: школа, шкільне краєзнавство, функції, терміни, принципи, методи.

Цього питання в 70–80-і роки минулого століття в певній мірі торкалися А.З.Сафіюлін, В.М.Ашурков, Д.В.Кацюба, Г.М.Матюшин, Н.С.Борисов, І.Т.Прус, А.Е.Сейненський [1], у добу незалежності України – М.Ю.Костиця, В.В.Обозний, В.С.Прокопчук, Ярослав Треф'як [2].

У зв'язку з активізацією шкільної пізнавальної, дослідницької і суспільно-перетворювальної діяльності учнів під керівництвом педагогів, спрямованої на вивчення рідного краю, його історії, фольклору,

традицій, звичаїв, обрядів, формування національного світогляду й патріотизму підрастаючого покоління назріла потреба оглянути й систематизувати набутий досвід, досягнення теорії й методології.

Мета цієї статті саме полягає в розгляді основних аспектів теорії і практики сучасного шкільного краєзнавства.

Задаймося питанням: чи правомірно в системі краєзнавства виділяти таку його структурну складову як шкільне краєзнавство? Незаперечним є той